

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΖΕΓΓΕΛΗΣ

Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ — Ο ΣΟΦΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ἡ πρώτη γνωριμία μου με τὸν Καθηγητὴ μας Κωνσταντῖνο Ζέγγελη ἔγινε στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰανουαρίου 1919. Ὁ κυριώτερος Καθηγητὴς τῆς νεοϊδρυμένης Χημικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὴν ὁποία ἐδίδασκε τὸ βασικὸ μάθημα τῆς Ἀνοργάνου Χημείας, ἀναγνωριζόταν ἀπὸ τότε σὰν ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς, σὰν τὸν Πατέρα τῆς Χημείας στὸν Τόπο μας.

Μὲ πολλὴ ἀνυπομονησία περιμέναμε ὅλοι τὴ μεγάλη αὐτὴ ἡμέρα τοῦ πρώτου πανεπιστημιακοῦ μαθήματος. Εἶχαμε ἐγγραφή —πρῶτοι ἐμεῖς— στὴ νέα Σχολή, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1918, ἀλλὰ τὰ μαθήματα καθυστεροῦσαν ν' ἀρχίσουν. Γιατὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔκανε θραύση στὴν Ἀθήνα ἡ λεγόμενη «ἴσπανικὴ γρίππη» καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἔμεινε κλειστὸ τὸ Πανεπιστήμιο κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνες τῆς χρονιάς. Τέλος, τὰ μαθήματα ἀναγγέλθηκαν γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰανουαρίου 1919.

Μὲ συγκίνηση ἀναμίχθηκα λοιπὸν με τὸ πλῆθος τῶν προσερχομένων καὶ μπῆκα γιὰ πρώτη φορὰ στὸ μεγάλο ἀμφιθέατρο τοῦ Χημείου, τοῦ παλαιοῦ, τῆς ὁδοῦ Σόλωνος 104. Ἀνακαινιζόταν ἀκόμα τότε τὸ κτίριο, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1910, καὶ τὸ ἀμφιθέατρό του, μισοτελειωμένο, με τὰ μεγάλα, ἀπεριποίητα τσιμεντένια σκαλοπάτια του, εἶχε ἀντὶ γιὰ θρανία μιὰ καρφωμένη σανίδα σὲ καθ' ἓνα ἀπ' αὐτά, στὴ θέση τοῦ καθίσματος. Φυσικὰ, ἀφοῦ οἱ φοιτηταὶ εἰσορμώντας πεδοῦσαν καὶ πατοῦσαν παντοῦ, ἀδιάκριτα, ἢ λάσπη καὶ ἢ σκόνη σκέπαζαν τὰ πάντα καὶ ὅλοι, με ἓνα ἀπλωμένο κομμάτι ἐφημερίδας, προσπαθοῦσαν, κατὰ κάποιον τρόπο, νὰ προστατεύσουν τὰ ροῦχα τους.

Τὸ ἀμφιθέατρο ἦταν κατασκότεινο, ἀλλὰ κάτω, τὸ μεγάλο μακρὸ τραπέζι ἔλαμπε κατάφωτο με ἀραδιασμένα ἐπάνω του ἀρκετὰ γυάλινα χημικὰ ὄργανα καὶ συσκευές. Τί θαῦμα ὀράματος! Ἐβλέπαμε καὶ εἶχαμε μπροστὰ μας, χειροπιαστά, τὰ χημικὰ ὄργανα, πὸν τὰ ξέραμε ἕως τότε μόνο ἀπὸ περιγραφές, εἰκόνες καὶ σχεδιάσματα τῶν καθηγητῶν μας καὶ τῶν βιβλίων μας κατὰ τὴ διδασκαλία τῆς

Χημείας στο Γυμνάσιο. Πειράματα και έποπτικά μέσα για τή δική μας σχολική εποχή ήταν πολυτέλεια άπίθανη και άνύπαρκτη.

Ἄγνωστος, χωρίς φίλους ακόμα, μέσα στο πλήθος τῆς θορυβώδους φοιτητικῆς νεολαίας ὄλων τῶν τμημάτων τῆς Φυσικομαθηματικῆς σχολῆς και ακόμα τῆς Ἱατρικῆς —γιατί τὸ μάθημα τῆς Ἄνοργάνου ἐγινόταν κοινὸ γιὰ ὄλους αὐτούς— ἐκάθησα και ζάρωσα σὲ μιὰ θέση, ἄρκετὰ ψηλά, σχεδὸν πίσω. Ἐπὶ τέλους ἔκανα χρῆση αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ πολίτη νὰ διαλέγῃ τὴ θέση ποῦ τοῦ ἄρέσει. Ἄρκετὰ εἶχα ὑποφέρει ὄλα τὰ σχολικά μου χρόνια, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀναστήματός μου. Νὰ βρίσκωμαι πάντα, ὑποχρεωτικά στὴν τάξη, γιὰ τὰ μαθήματα, στὴν πρώτη σειρὰ και γιὰ τὴ γυμναστική στὴν τελευταία. Νὰ εἶμαι πάντα ὑπὸ τὸ ἄγρυπνο μάτι τοῦ καθηγητῆ και τὴν ἄγνοια, γιὰ νὰ μὴν εἰπῶ τὴν περιφρόνηση, τοῦ γυμναστή. Τί νὰ τὸ κάνῃ αὐτὸ τὸ ξεφυσίδι, τὸ καχεκτικό, τὸν Κανδῆλη, και πῶς νὰ τὸν παρουσιάσῃ σὰν ἀθλούμενο ἔφηβο; Νὰ τοῦ χαλάσῃ τὴ μόστρα; Καλύτερα λοιπὸν νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ, νὰ τὸν κρύψῃ.

Ἄλλὰ νά! ἡ μεγάλη στιγμή ἔφτασε. Μιὰ ἀπότομη σιγὴ ἀπλώθηκε. Ἐνας μικρόσωμος λεπτὸς ἄνθρωπος, μέσης ἡλικίας, μὲ ὄραιο εὐγενικὸ παρουσιαστικό, μὲ ἀραιὰ μαλλιά, γαλανὰ φωτεινὰ μάτια και μικρὸ ξανθόλευκο σφηνωτὸ γενάκι προχώρησε ἄργα, ἀκολουθούμενος ἀπὸ μερικοὺς ἀσπροφορεμένους βοηθοὺς, και στάθηκε στὴ μέση τοῦ μεγάλου τραπεζιοῦ. Χειροκροτήματα θυελλώδη ξέσπασαν— τί περίεργο! αὐτὸ ἐμεῖς τὸ ξέραμε ἔως τώρα σὰν ἐπιθυμία και ἀπαίτηση μόνο τῶν ἡθοποιῶν — κι' ὅταν σὲ λίγο ἐπεκράτησε πάλι σιγὴ, μὲ ἓνα εὐγενικό: Κύριοι!, ὁ δάσκαλός μας ἄρχισε τὸ μάθημά του. Ἄνοιξε τὴν αὐλαία και μᾶς παρουσίασε, γιὰ πρώτη φορά, τὸν θαυμαστὸ κόσμο τῆς Χημείας. Ἐκεῖνον ποῦ σὲ λίγο θὰ γινόνταν δικός μας κόσμος και γιὰ τὸν ὁποῖο, 50 τόσα χρόνια ἔκτοτε, θὰ συνεχίζαμε, ὄλοι ἐμεῖς, ἀτέλειωτους ἄγωνες, ἄλλοτε χάριν τῆς μελέτης και τῆς ἐπιστήμης και ἄλλοτε χάριν τοῦ σκληροῦ ἐπαγγέλματος.

Τὸ πρῶτο μάθημά του, γιὰ τὰ φυσικά και χημικά φαινόμενα, τὰ μίγματα και τίς χημικὲς ἐνώσεις, μὲ τὴ γλαφυρὴ του διδασκαλία, τὴ διανθισμένη μὲ κομψὲς ἐκφράσεις, πολὺ χιοῦμορ και πετυχημένες παρομοιώσεις, μὲ μάγεψε. Δικαιολόγησα τὴν ἀπόφασή μου ν' ἀκολουθῆσω τὸ νέο, τόσο ἐλπιδοφόρο, αὐτὸ κλάδο, τὸν ακόμα γιὰ μένα μυστηριώδη, ἡ ἀποστολὴ τοῦ ὁποῖου δὲν ἦταν καθόλου γνωστὴ στὸν πολὺ κόσμος και ποῦ δὲν εἶχε, οὔτε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, τοὺς καινούργιους σπουδαστές του, συνειδητοποιηθῆ, παρ' ὅτι ἀποφασίσαμε, ἔτσι, περισσότερο ἀπὸ μόδα, νὰ τὸν ἀκολουθῆσουμε.

Ἄπὸ τὸ γύρω του προσωπικό, αὐτὸ ποῦ τὸν βοηθοῦσε στὰ πειράματα τῆς ἡμέρας ἐκείνης, δὲν συγκρατῶ στὴ μνήμη παρὰ μόνο τὸν μακαριτὴ Ἄδαμάντιο Δερνίκο, τὸν ἐπίσημο παρασκευαστὴ του, ποῦ ἄργότερα μὲ βοήθησε στὰ πρῶτα βήματα τῶν σπουδῶν μου και ἔγινε ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους στενοὺς μου φίλους.

Ἐκεῖνη τὴ χρονιά δὲν ἔκαναμε ἐργαστηριακὲς ἀσκήσεις χημείας. Ἀνέτοιμο ακόμα τὸ χημεῖο, χωρίς πάγκους και ἐπαρκῆ ὄργανα, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀσκήσῃ

τόσους πολλούς φοιτητές, όσοι είμαστε έμεις, οί του α' έτους του Χημικού Τμήματος. Περιοριζόταν λοιπόν ή δραστηριότητα των όλίγων, μικρών, εργαστηρίων του στις μελέτες και τις έρευνες του Καθηγητή και του προσωπικού του. Έμεις άκούγαμε μόνο με ένθουσιασμό τὰ μαθήματα του Ζέγγελη και παρακολουθούσαμε, σαν εργαστηριακή εφαρμογή, τὸ μάθημα Ἀναλυτικῆς Χημείας, κάθε μέρα, μετά τις δύο τὸ μεσημέρι, ἀπὸ τῆ διδασκαλία του ἄλλου δασκάλου μας — δημοδιδάσκαλο τῆς Χημείας τὸν ἔχω ἀποκαλέσει — του ἀλησμόνητου Δημητρίου Δάλμα.

Ἐγραψα γι' αὐτὸν ἄλλοτε και ξαναγράφω λεπτομερέστερα πάρα κάτω. Ἐκεῖνος, ὁ Δάλμας, ἦταν ὁ πρῶτος ἐπιμελητῆς του Ζέγγελη και με τὸ τακτικὸ μεσημεριανὸ του αὐτὸ φροντιστήριο, κάτι μεταξύ θεωρίας, ἐκλαϊκείσεως και πειράματος, βρισκόταν πιὸ κοντὰ μας, σὲ μιὰ διαρκῆ ψυχικὴ ἐπαφή με ὄλους μας, διδάσκοντας και ρωτώντας ὄλους, βάζοντάς μας νὰ πιάσουμε αὐτὰ τὰ ἱερά ὄργανα και σκευῆ, γιὰ μιὰ ἔστω διήθηση ἢ μιὰ ἐξάτμιση, ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους. Χάρη σ' αὐτὸν παίρναμε κάποια ἰδέα ἀπὸ τὸ πείραμα και τῆ χημικὴ ἀνάλυση. Ἀγωνιζόταν, γράφοντας στὸν πίνακα, ἐπαναλαμβάνοντας ἐξαντλητικὰ τις πρῶτες ἔννοιες, ἀπλουστεύοντας ὅσο μπορούσε καλύτερα, και ἔτσι κατῶρθωνε, με τὸν τρόπο του, νὰ συμπληρώνη και νὰ κάνη νοητὰ και χειροπιαστὰ τὰ ὑψηλά, ἀπὸ τὴν ἔδρα, διδάγματα του Καθηγητή του.

Ἔτσι πέρασε ὁ χειμῶνας του 1918 - 1919. Ἡ κάπως στενότερη γνωριμία μου με τὸ Ζέγγελη και τὸ Ἐργαστήριό του ἀρχίζει ἀπὸ τὸ καλοκαίρι του 1919. Χάρη στη μεσολάβηση του Δερνίκου, πὸ εἶχε ἐνδιαφέρον, γιὰτι σαν παλιὸς μαθητῆς του πατέρα μου συνδεόταν οἰκογενειακὰ μαζί μας, μοὺ δόθηκε — κάτι τὸ περιζήτητο — μιὰ θέση στὸ Χημεῖο γιὰ νὰ ἀσκηθῶ. Τὸ καλοκαίρι αὐτὸ ἐργάστηκα ἀρχικὰ στὸ ἔργαστήριο του Δημ. Τσακαλώτου, νεοδιορισμένου Καθηγητῆ τῆς Φυσικοχημείας, πὸ πρῶχειρο και πρωτόγονο, βρισκόταν σ' ἓνα δωμάτιο του ὑπογείου του Χημείου, κάτω ἀπὸ τὴν Ἀνόργανο, πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς ὁδοῦ Σόλωνος. Πρὶν προλάβω ὄμως νὰ γνωρίσω τὸν Καθηγητῆ μου, ὁ ὁποῖος ὄταν παρέλαβα τῆ νέα θέση εἶχε φύγει γιὰ τὴν Ἑλβετία, ἔμαθα τὸν αἰφνίδιο ἐκεῖ θάνατό του*.

Αὐτὸ τὸ λυπηρὸ γεγονός ἐγινε ἀφορμὴ νὰ προβιβασθῶ. Μετακόμισα και μοὺ ἔδωσαν θέση στὸ μικρὸ δωματιάκι των βοηθῶν τῆς Ἀνοργάνου, στὸ πρῶτο πάτωμα, πὸ βρισκόταν στὸ βάθος δεξιὰ τῆς μεγάλης αἴθουσας των ἀσκήσεων στὴν Ποσοτικὴ Ἀνάλυση. Διαδέχτηκα, στη θέση πὸν παρέλαβα, τὸν προχωρημένο

* Τὸ ὑποτυπῶδες αὐτὸ ἔργαστήριο Φυσικοχημείας συστεγαζόταν, στὸν ἴδιο στενὸ χῶρο, με τὸ Ἐργαστήριο Αἰθερίων Ἐλαίων του Ἰπουργείου Γεωργίας. Ὁ μακαρίτης Τσακαλώτος εἶχε πολλὰ χρόνια ὑπηρετήσει ἐπιμελητῆς τῆς Ἀνοργάνου. Εἶχε προταθῆ γιὰ καθηγητῆς τῆς Ὄργαν. Χημείας, πρῶτος στη σειρά, ἀπὸ τὴν ἐκτακτὴ κριτικὴ Ἐπιτροπὴ του 1912 (Καραθεοδωρῆ, Σκούφου, Ἀραπίδη) μὰ δὲν διορίστηκε. Τελικὰ με κρίση τῆς Σχολῆς ἐγινε καθηγητῆς στὴν τότε πρωτοἰδρυθεῖσα ἔδρα τῆς Φυσικοχημείας, λίγους μῆνες πρὸ του θανάτου του. Γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἦταν ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἐρευνητῆς στη Χημεία. Ἐδημοσίευσε πολλές ἀξιόλογες ἐργασίες. Εἶχε ἀκόμα πολὺ ἔργαστῆ στὸ κεφάλαιο των αἰθερίων ἐλαίων και γι' αὐτὸ του εἶχαν ἀναθέσει τὸ σχετικὸ ἐρευνητικὸ Ἐργαστήριο.

στις σπουδές φοιτητή Κωνσταντίνου Καββασιάδη, τὸν ἀγαπητὸ ἔκτοτε φίλο μου, μετέπειτα Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Γιατὶ κι' κείνος εἶχε μὲ τὴ σειρά του προβιβαστῆ, σὰν βοηθὸς τοῦ Δερνίκου, στὸ παρασκευαστήριον, καὶ μετακόμιζε ἐκεῖ, τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, τὰ λίγα, φτωχὰ ὄργανα καὶ σκευὴ ποῦ τοῦ ἀνῆκαν προσωπικά.

Τὴ θέση αὐτή, στὸν ἐργαστηριακὸ πάγκο, τὴ διατήρησα καὶ μετὰ τὸ δίπλωμά μου, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἄμισθου βοηθοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου Ἄνοργάνου Χημείας, μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 1924, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἐπῆγα στρατιώτης. Τὸ δωματιάκι αὐτὸ τῶν «βοηθῶν», ὅπως ἦταν γνωστὸ καὶ λεγόταν συνήθως, ἔμεινε ἱστορικόν. Μέσα σ' αὐτὸ γίνονταν τὰ συμβούλια καὶ διαβούλια τῆς ομάδας μας ποῦ, ἀπ' τὸ δεύτερο χρόνον τῶν σπουδῶν μας, ἔγινε ὁ πυρήνας τοῦ ἀνεπίσημου ἀκόμα συλλόγου τῶν φοιτητῶν τῆς Χημείας καὶ εἶναι ἐκείνη ἡ ἴδια ποῦ ἱδρύσε ἀργότερα, τὸ 1924, τὴν Ἐνωσὴ Ἑλλήνων Χημικῶν. Μέσα σ' αὐτό, κάθε ἀπόγευμα, μαζεύονταν καὶ οἱ ἄλλοι, ἀπὸ τὶς αἴθουσες καὶ τὰ γύρω ἐργαστήρια καὶ παίρναμε ὄλοι μαζί τὸ τσάι μας, φτιαγμένο σ' ἓνα ὕδροβολέα καὶ σουρωμένο ἀπὸ ἠθμούς μέσα σὲ ποτήρια ζέσεως, συνοδευόμενο μὲ κουλουράκια ἀπὸ τὸ φημισμένο γιὰ τὰ προϊόντα του γειτονικὸ φούρνον τῆς γωνίας Σόλωνος-Μαυρομιχάλη. Αὐτὴ τὴν ἀπογευματινὴ ἀτραξιὸν, τοῦ τσαγιοῦ, τὴν καταδέχονταν καὶ ἔπαιρναν μέρος συχνὰ καὶ οἱ πολὺ μεγαλύτεροί μας, ὁ Δάλμας, ὁ Οἰκονομόπουλος καὶ ἄλλοι.

Ἐγὼ ἐρρίζωσα στὸ ἐργαστηριακὸ αὐτὸ πόστο. Ἀπὸ τὶς ἄλλες τέσσερεις θέσεις του ἐπέρασαν, κατὰ τὰ χρόνια αὐτά, σὰν διαλεγμένοι ἀσκούμενοι ἢ σὰν βοηθοὶ καὶ ὑποβοηθοί, πολλοὶ διακριθέντες ἀργότερα συνάδελφοι. Μεταξὺ αὐτῶν θυμοῦμαι, αὐτὴ τὴ στιγμή, τὸν κ. Κων. Γκέρτσο, μεγάλο σῆμερα βιομήχανο, τὸν κ. Θεόδ. Ἀλεπουδέλη, ἐπίσης βιομήχανο, καὶ τοὺς μακαριότες Δημ. Νίδερ, βοηθὸ τῆς Φυσικοχημείας, ποῦ πέθανε πολὺ πρόωρα, καὶ τὸν Δημ. Κατακουζηνό, ποῦ ἄκουγε ἀπὸ τότε στὸ παρώνυμο «πρίγκηπας», τὸν μετέπειτα Διευθυντὴ τοῦ Ἐδαφολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Ἀπέναντι στὸ δωματιάκι τῶν «βοηθῶν», ἓνα ὁμοιο μ' αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸ Ἐργαστήριον καὶ συγχρόνως τὸ γραφεῖον τοῦ δευτέρου ἐπιμελητῆ τοῦ Ζέγγελη, τοῦ μακαρίτη Νικολάου Οἰκονομόπουλου. Καλύτερον βέβαια ἀπὸ τὸ δικὸ μας, καλοσιγυρισμένο, καθαρὸ καὶ φωτεινόν, εἶχε μεγάλο παράθυρον στὴν ὁδὸν Χαρ. Τρικούπη, ἐνῶ τὸ δικὸ μας, μισοσκότεινον, ἀλχημιστικὸν κατὰ τὸν ἐξοπλισμό, τὴν ἀκαταστασία καὶ λιγάκι τὴ βρώμα, ἔβλεπε στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ κεντρικοῦ φωταγωγοῦ τοῦ Χημείου. Ὁ Οἰκονομόπουλος, ὁ μεταγενέστερος Καθηγητῆς τοῦ Πολυτεχνείου, πειραχτήριον καὶ φωνακλᾶς, ἔβαζε στὸ μάτι ὄλους καὶ καυγάδιζε συνεχῶς, ἀκόμα καὶ μὲ τὸν πολὺ μεγαλύτερό του στὴν ἡλικία, τὸν ἀγαθώτατον καὶ πάντα ντροπαλὸν Δάλμα. Μ' ἐμένα, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τὰ εἶχε καλά. Μὲ πῆρε ἀμέσως ὑπὸ τὴν προστασία του. Μοῦ ἔμαθε πολλὰ καὶ δὲν ξεχνῶ ποτὲ τὴν ξεχωριστὴ ἀγάπη ποῦ μοῦ ἔδειχνε καὶ τότε καὶ ὕστερα. Ἀνέλαβα λοιπόν, σύντομα, χρέη, σὰν δικὸς του βοηθός, στὴν ἐπίβλεψη τῶν ἀσκήσεων ποσοτικῆς ἀναλύσεως,

πού γίνονταν στη διπλανή μεγάλη αίθουσα και ήταν δικής του εθύνης.

Μεταξύ των δύο αυτών μικρών εργαστηρίων, μιὰ πόρτα πάντα ανοιχτή ὄδη-
γοῦσε στοῦ διάδρομο πού εἶχε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆ μεγάλης αίθουσα τῶν ἀσκήσεων
τῆς Ποιοτικῆς Ἀναλύσεως καὶ στοῦ βάθος, δεξιά, τὸ παρασκευαστήριό τῶν πει-
ραμάτων τοῦ μαθήματος, δικαιοδοσία αὐτὸ καὶ ξεχωριστὸ φέουδο τῶν παρασκευα-
στῶν Δερνίκου-Καββασιάδη. Μόλις μπαίναμε στοῦ διάδρομο, πρὸς τὰ ἀριστε-
ρά, σ' ἓνα ἄλλο μικρὸ δωματιάκι ἦταν ἐγκατεστημένες οἱ συσκευές τοῦ ὑδροθείου,
μέσα σὲ μιὰ μισάνοιχτη βρώμικη ἐστία, καταμαυρισμένη, μὲ διαρρέοντα, ἀπὸ τὶς
συσκευές τῆς, ἀπ' ὅλες τὶς μεριές, τὰ δξέα τῆς. Πηγὴ ἀπίθανης δυσσομίας καὶ
αἰτία ἀτέλειωτης γκρίνιας. Ἀνοιχτὴ ἢ ἐστία καὶ ἀνοιχτὴ ἢ πόρτα τοῦ δωματίου
αὐτοῦ, ἄφηναν νὰ ξεχύνεται ἀπὸ ἐκεῖ ἀποπνιχτικὴ μυρουδιά. Ὁ Οἰκονομόπουλος
καυγάδιζε συνεχῶς μὲ τὸν Δάλμα, γιατί σάν ὑπεύθυνος τῶν ἀσκήσεων τῆς ποιοτικῆς
ἀναλύσεως τὸν θεωροῦσε μόνο ὑπαίτιο τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Ὅλο ἀποφάσεις
παίρνονταν γιὰ νὰ διορθωθῇ αὐτὸ τὸ κακό, ἀλλὰ τίποτα δὲν γινόταν ἀποτελεσμα-
τικά. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ ὑδρόθειο ἀποτελοῦσε τὴν ἀνάσα τῆς Χημείας καὶ ἡ
ἀτμόσφαιρα κάθε ἀξιόλογου χημικοῦ ἐργαστηρίου ἐθεωρεῖτο φυσικὸ καὶ ἀκόμα
τιμητικὸ νὰ εἶναι μόνιμα ἀρωματισμένη μ' αὐτὸ τὸ φοβερὸ ἀέριο.

Ἄν καὶ οὐσιαστικὰ βοηθὸς πιά τοῦ Ἐργαστηρίου, ἔστω καὶ ἐθελοντῆς, χωρὶς
μισθό, δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι γνωρίστηκα περισσότερο καὶ συνδέθηκα ἀμέσως
μὲ τὸν Ζέγγελη. Αὐτὸ ἔγινε πολὺ ἀργότερα. Τὸν Ζέγγελη δὲν τὸν ἐβλεπαν ἀπὸ
κοντὰ πολὺ εὐκόλα οἱ φοιτηταί. Οὔτε ἀκόμα οἱ βοηθοὶ καὶ οἱ ἐπιμεληταί του, καὶ
πολὺ περισσότερο ἐμεῖς, οἱ παρακάτω, οἱ παραβοηθοὶ τοῦ Ἐργαστηρίου. Ὅλα
τὰ ἐργαστηριακὰ γίνονταν ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητάς του, πού ἦταν πραγματικὰ ἱκανοὶ
καὶ τὸν ἀντιπροσώπευαν ἄξια στοῦ πρακτικὸ μέρους τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν
ἀσκήσεων.

Γι' αὐτὴ τὴ στάση τοῦ ὁ Ζέγγελης, τὴν ἀπόσταση πού κρατοῦσε ἀπὸ τοὺς φοι-
τητάς του, εἶχε μάλιστα πολὺ παρεξηγηθῇ. Τὸν ἐθεωροῦσαν ὑπερήφανο καὶ ἀκατά-
δεχτο. Ἀκόμα ψυχρὸ καὶ ἀδιάφορο. Δὲν ἦταν ὅμως αὐτὰ τὰ πραγματικὰ του αἰσθή-
ματα. Ἄν καὶ ὀμιλητικὸς, χαριτολόγος καὶ κοσμικώτατος, μέσα στοῦ δικὸ του κύ-
κλο, ἀγνοοῦσε τὴ συναναστροφή καὶ τὴ γλώσσα τοῦ μεγάλου πλήθους. Ἀπόγο-
νος ἀρχοντικῆς οἰκογένειας, μὲ ἄφθονα οἰκονομικὰ μέσα, εἶχε μείνει ἀρκετὰ χρό-
νια, γιὰ τὴ συμπληρωματικὴ ἐκπαίδευσή του, στὴ Γερμανία, στὴν ὁποία πῆγε ἀμέ-
σως μετὰ τὸ δίπλωμά του, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*. Ὅταν γύρισε, βρέθηκε

* Ὁ Κωνστ. Ζέγγελης καταγωγῆς ἐκ Τριπόλεως γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1870. Τελείω-
σε τὸ σχολεῖο καὶ μετὰ τὸ Πανεπιστήμιο στὴν Ἀθήνα. Ἀνακηρύχθηκε διδάκτωρ τῶν Φυσικῶν
Ἐπιστημῶν τὸ 1891. Γιὰ συμπλήρωση σπουδῶν μαθήτευσε κατόπιν στὰ Πανεπιστήμια Ἀι-
δελβέργης, Λειψίας, Γενεύης καὶ Παρισίων ἐπὶ μίᾳ 4ετία. Τὸ 1896 ἐξελέγη ὀφηγητῆς τῆς Χημείας
καὶ τὸ 1897 διωρίσθηκε Καθηγητῆς τῆς Μεταλλουργίας καὶ Ἀνοργ. Χημείας στοῦ Πολυτεχνεῖο
καὶ δίδαξε τὰ μαθήματα αὐτὰ ἐπὶ μίᾳ 8ετία. Τὸ 1904 ἐξελέγη παμψηφεί Καθηγητῆς τῆς
Φυσικῆς Χημείας στοῦ Πανεπιστήμιο καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀναστασίου Χρηστομάνου,

πολύ γρήγορα Καθηγητής του Πολυτεχνείου και ύστερα του Πανεπιστημίου. Δέν του δόθηκε ή εύκαιρία νά παλέψη επαγγελματικά και νά γνωρίση τίς άνησυχίες, τούς άγώνες και τή γλώσσα τών ανθρώπων τής βιοπάλης. Έμεινε κλεισμένος μέσα στο δικό του μόνο κύκλο και δημιούργησε ένα χαρακτήρα, όχι όπως πιστευόταν υπερηφάνειας, αλλά περισσότερο ντροπαλοσύνης και θά έλεγα φοβίας, για τούς πολλούς. Κι' αυτό ήταν πού τόν κρατούσε μακριά τους.

Έγώ, όταν άργότερα συνδέθηκα πολύ μαζί του, γνώρισα τήν άνωτερότητα του χαρακτήρα του, τήν ευγένεια τών αισθημάτων του και τήν προθυμία με τήν όποία βοηθούσε όλους. Γι' αυτό ξέρω ότι ή φήμη του αυτή, του άκατάδεχτου, τόν άδίκησε και άφησε σε πολλούς μιá λανθασμένη έντύπωση για τήν προσωπικότητά του.

Τά φοιτητικά λοιπόν εκείνα χρόνια, παρ' ότι εργαζόμουν στο εργαστήριό του, τόν έβλεπα σπάνια από κοντά και άκόμη σπανιότερα μιλούσα μαζί του. Έγώ με τούς άλλους στα δωμάτιά μας και κείνος κλεισμένος πάντα στο δικό του, τό προσωπικό εργαστήριο, πού βρισκόταν άπέναντι, στήν άλλη άκρη τής μεγάλης αίθουσας τής ποσοτικής ανάλυσεως.

Ό Ζέγγελης άφωσιωμένος στις προσωπικές του έρευνητικές εργασίες, πολυγράφος και πολυάσχολος, είχε συνεργασία μόνο με τήν ιδιαίτερη βοηθό του, τή δεσποινίδα Άναστασία Άναργύρου, μετέπειτα κυρία Βουρλούμη. Ένα χρόνο μεγαλύτερη από μās στις σπουδές τής Χημείας, δέν τήν βλέπαμε και κείνη συχνά και τήν θεωρούσαμε επίσης άκατάδεχτη.

Κοπέλλα έντυπωσιακής όμορφιάς, από καλό σπίτι, άπασχολημένη διαρκώς με τόν Καθηγητή της, άποτελούσε μαζί του ξεχωριστό κόσμο, άνεξερεύνητο για τούς πολλούς. Άλλωστε, για τήν τότε εποχή, οι φοιτήτριες έθεωροδνταν φαινόμενα και έμεναν άναγκαστικά άπομονωμένες από τό άλλο φοιτητικό πλήθος. Η Άναργύρου, οι δυό δικές μας συμφοιτήτριες και ένα δυό άκόμα, στο Φυσικό Τμήμα, άντιπροσώπευαν κατά τό 1919, σ' όλόκληρη τή Σχολή, τό θηλυκό γένος*.

τό 1908, διορίσθηκε Καθηγητής τής Γενικής Χημείας. Τό 1910, για σύντομο διάστημα, όπως και πολλοί άλλοι καθηγηταί, άπολύθηκε από τό Πανεπιστήμιο, για νά ξαναδιορισθί τό 1913 στην Άνόργανο Χημεία, όταν ή έδρα τής Γενικής Χημείας χωρίστηκε σε Άνόργανο και Όργανική. Έχρημάτισε Πρύτανις τό 1924 και έξελέγη Μέλος τής Άκαδημίας Άθηνών από τής ίδρύσεώς της (1924-1925), και τό επόμενο έτος Πρόεδρος αυτής. Κατά τό 1929 αναδείχθηκε Γερούσιαστής, ως αντιπρόσωπος στο σώμα αυτό, τών Άνωτάτων πνευματικών Ίδρυμάτων εκλεγείς κατόπιν Άντιπρόδρός του. Έλαβε μέρος, σαν αντιπρόσωπος του Πανεπιστημίου και τής Έλλάδος, σε πολλά διεθνή χημικά Συνέδρια και διετέλεσε μόνοιμο μέλος του Συμβουλίου τής Διεθνούς Ένώσεως τής Χημείας, πού ιδρύθηκε μετά τόν πρώτο μεγάλο πόλεμο, παίρνοντας μέρος, με δικά του έξοδα, σ' όλες τίς κατόπιν διασκέψεις της.

* Για ν' άντιληφθούν οι άναγνώστες μου τί άβυσσος χωρίζε, τήν εποχή εκείνη, πριν 60 περίπου χρόνια, τά δυό γένη πού σπούδαζαν στα πανεπιστημιακά θρανία τήν ίδια έπιστήμη και τήν διαφορά από τήν σημερινή συναναστροφή, χωρίς κανένα φραγμό, τών δυό φύλων, θά πρέπει ν' άναφέρω τή συμφοιτηριά μας τών Φυσικών Έλλη Γκιταράκου. Πολύ ίκανή στις σπουδές της, μά φοβισμένη και άνίκανη νά προστατέψη μόνη τόν έαυτό της,

Κατά τὰ δικά μας φοιτητικά χρόνια (1918–1922) ὁ Ζέγγελης εἶχε πολλές ἐξω-πανεπιστημιακὲς φροντίδες ἀλλὰ καὶ περιπέτειες. Προσωπικὸς φίλος τοῦ Βενιζέλου, μὲ πολλές γνωριμίες στὸ Παρίσι, εἶχε μεγάλη δύναμη μέχρι τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1920 καὶ πάλι μετὰ τὸ 1922. Κατὰ τὴν περίοδο 1920–1922, μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ὅπως ἦταν φυσικὸ, παραμερίστηκε, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ γίνῃ καμμιά ἐναντίον του δίωξη. Τὰ καλοκαίρια ταχτικὰ ἔλειπε στὸ ἐξωτερικὸ, σὲ ἐπιστημονικὰ συνέδρια καὶ ἐπὶ Βενιζέλου, σὲ κρατικὲς ἀποστολές. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἀπασχολήσεις του ἦταν καὶ ἡ ἔρευνα ποὺ ἔγινε ἀπὸ κείνον καὶ τοὺς Καθηγητὰς Δημ. Χόνδρο, Θρ. Πετμεζᾶ καὶ Γ. Σωτηριάδη γιὰ τὶς ὁμότητες τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία κατὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Τὸ ὕλικὸ ποὺ συγκέντρωσαν τὸ ἐξέδωσαν σὲ βιβλίον στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ γαλλικὴ, καὶ κατόπιν, μὲ ἐντολὴ τῆς Κυβερνήσεως, περιώδευσε ὁ Ζέγγελης μαζί μὲ τὸν Χόνδρο τὴ Γαλλία, διαφωτίζοντας τὴν κοινὴ γνώμη, μὲ διαλέξεις του, ἰδίως στὰ διάφορα Πανεπιστήμιά της, γιὰ τὰ κακουργήματα εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Μετὰ τὸ 1923, ὅταν ὁ σάλος τοῦ πολέμου εἶχε πιά περάσει, ὁ Ζέγγελης ἀφιερῶθηκε περισσότερο στὸ Ἔργαστήριό του καὶ τὴν πανεπιστημιακὴ χημικὴ σχολὴ ποὺ ἦταν τὸ δημιούργημά του, τὸ παιδί του. Τὰ μετέπειτα χρόνια, βοηθὸς πιά ἐγὼ καὶ ὕστερα ἐπιμελητὴς τοῦ Καθηγητῆ Θεοδώρου Σκούφου, ἔμπιστος ἐκείνου ἀλλὰ ἐπίσης ἀρκετὰ γνώριμος καὶ τοῦ Ζέγγελη, χρησίμευα σὰν σύνδεσμος μεταξύ τους. Αὐτὲς οἱ συχνὲς ἐμπιστευτικὲς ἐπαφὲς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία νὰ συνδεθῶ μὲ τὸν Ζέγγελη στενωτέρα, νὰ γίνω σχεδὸν φίλος του, νὰ συζητῶ μαζί του τὰ ἐπίδικα θέματα καὶ πολλὲς φορές, μπορῶ νὰ πῶ, νὰ τὸν συμβουλευθῶ*. Ὅλα αὐτὰ μ' ἔκαναν, ὅπως εἶπα παραπάνω, νὰ γνωρίσω βαθύτερα καὶ ν' ἀγαπήσω τὸν ἄνθρωπο.

Στὶς ἀναμνήσεις μου αὐτὲς δὲν θὰ ἀσχοληθῶ λεπτομερικὰ μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ ἐρευνητικὸ του ἔργο. Οὔτε ἀρμοδιότητά μου εἶναι οὔτε σκοπός. Μ' ἐνδιαφέρουν καὶ θὰ μὲ ἀπασχολήσουν μόνο οἱ ἐντυπώσεις μου ἀπὸ τὸν ἐξαίρετο, τὸν ἐκλεπτυσμένο ἐκείνον ἄνθρωπο, τὸν πολὺπλευρο καὶ σοφὸ ἐπιστήμονα καὶ τὴν ἐποχὴ του. Μὲ ἐνδιαφέρει νὰ παρουσιάσω τὴν ἀνθρώπινη περισσότερο προσωπικότητά του. Γιατὶ πιστεύω, γενικά, πὼς οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι, ἐκεῖνοι ποὺ θὰ φωτίσουν καὶ θὰ μορφώσουν τὴ σπουδάζουσα νεολαία, τὸ φυτῶριό τῆς αὐριανῆς ἡγεσίας τοῦ τόπου, δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι μόνο οἱ ἄριστοι ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ

συνοδευόταν πάντα στὰ μαθήματα ἀπὸ τὸν γέρο Συνζαματάρχη πατέρα της, ἀναγκαστικὸ κι' ἐκείνον ἀκροατὴ. Ἐμπαινε μαζί της στὴν αἴθουσα, βλοσυρὸς κι' ἀμίλητος, φορῶντας τὴν ταλαιπωρημένη στολὴ του καὶ σούρνοντας τὴν σπάθα του, ποὺ κροτάλιζε στὸ πλακώστρωτο, καὶ καθόταν δίπλα της, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν καζούρα μὲ τὴν ὁποία τὸ πλῆθος τοῦ φοιτητοκοσμοῦ τοὺς ὑποδεχόταν.

* Κατὰ τὸ 1932, θυμοῦμαι, γιὰ μιὰ καθηγητικὴ ἐκλογή, εἶχα τὸ θράσος νὰ δώσω γνώμη καὶ νὰ τὸν συμβουλευθῶ γιὰ ἀντίθετη πρόταση ἀπὸ τὴν δική του. Δὲν θύμωσε, παρὰ κουράστηκε μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία του, συζητώντας πολλὴ ὥρα μαζί μου, νὰ μὲ μεταπίσει, ἄσχετα ἂν μετέπειτα ἡ ἱστορία ἀπέδειξε πὼς ἴσως ἐγὼ νὰ εἶχα περισσότερο δίκιο.

οί ἄριστοι κοινωνικοὶ παράγοντες. Καὶ ὁ Ζέγγελης, ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρά, ὑπῆρξε ὑπόδειγμα.

Ὁ Ζέγγελης, σὰν Καθηγητὴς τῆς ἑδρας, σὰν δάσκαλός μας, ἦταν μοναδικός. Σαφῆς, παραστατικός, γλαφυρὸς κατὰ τὴ διδασκαλία του, μάγευε καὶ συγκρατοῦσε ζωηρὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου του. Ἄδύνατο νὰ κουραστῆς καὶ νὰ ξεχάστῆς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε. Ἡ διδασκαλία του, τὸ ὥραϊο, εὐκολονόητο βιβλίό του, τὸ συμπληρωματικὸ μάθημα, σὰν συνέχεια τοῦ δικοῦ του, ἀπὸ τὸν ἀκούραστο ἐπιμελητὴ του, τὸ Δάλμα, ποῦ μᾶς συγκινοῦσε ὄλους μας μὲ τὸν ἐνθουσιασμό του καὶ τὴν πραότητα τοῦ χαρακτήρα του, πετύχαιναν, σὰν σύνολο, ἓνα ἐξαιρετικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ μορφωτικὸ ἀποτέλεσμα. Χάρη σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ μαθαίναμε πραγματικὰ χημεῖα καὶ αὐτοὶ κατώρθωναν νὰ μᾶς ἐμφυσήσουν μιὰν ἀληθινὴ, βαθειὰ ἀγάπη γι' αὐτὴν. Ἔτσι τὸ Χημεῖο, ἀπὸ τὸ χειμῶνα 1919–1920, εἶχε γίνει ἡ ζωὴ μας καὶ τὸ σπίτι μας, ἀπὸ τῆς 8 τὸ πρωὶ μέχρι τῆς 9 καὶ πέρα τὸ βράδυ. Ἐργαζόμαστε ἐκεῖ μέσα, κλεισμένοι ὅλες τῆς ὥρες ποῦ μᾶς ἄφηναν ἐλεύθεροι οἱ ἀσκήσεις στὰ ἄλλα ἐργαστήρια καὶ τὰ μαθήματα τῆς χρονιάς, ὅσα εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ παρακολουθήσουμε.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ζέγγελης, μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἀκτινοβολία, ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους περιζήτητους ὁμιλητὲς γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεμάτων ποῦ διάλεγε καὶ τὴν δεξιότητά μὲ τὴν ὁποία τὰ παρουσίαζε. Τὸν βοηθοῦσαν ἡ πολὺ-πλευρῆ μὀρφωσὴ του καὶ ἡ βαθειὰ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἀρχαίας καὶ νέας, φιλολογίας, ὥστε οἱ διαλέξεις του ν' ἀποτελοῦν πάντα ἓνα πραγματικὰ μεγάλο πνευματικὸ καὶ συγχρόνως κοσμικὸ γεγονός καὶ νὰ συγκεντρώνουν ἐξαιρετικὸ καὶ πολυάριθμο ἀκροατήριο. Μεταξὺ ὄλων αὐτῶν, πάντοτε παρόντες, πρῶτοι ἐμεῖς, οἱ μαθητὲς του. Ἀπαράμιλλος στὴν ἐκλαϊκεύση, κατώρθωνε νὰ παρουσιάσῃ νοητὰ, ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς πολλοὺς, καὶ τὰ δυσκολώτερα ἐπιστημονικὰ θέματα. Οἱ πνευματικὲς αὐτὲς συγκεντρώσεις, ποῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν περιορισμένες σὲ ἀριθμὸ, γίνονταν στὸν Παρνασσό, στὸν Ἑλληνικὸ Πολυτεχνικὸ Σύλλογο, στὸ Πανεπιστημιακὸ Χημεῖο ἢ στὴν Ἑταιρεία Ἐπιστημόνων. Ἀργότερα ὅταν ἰδρύθηκε ἡ Ἐνωσὴ μας, μὲ δικές μου παρακλήσεις, ἔδινε κατὰ διαστήματα καὶ γιὰ μᾶς διαλέξεις, στὸ Μεγάλο Ἀμφιθέατρο τοῦ Χημεῖου, καὶ ἀργότερα, στὴν αἴθουσα τῶν παλαιῶν γραφείων μας, τῆς ὁδοῦ Κάνιγγος 10. Τὰ ἐκδιδόμενα τότε λίγα ἀκόμη περιοδικὰ ἀναζητοῦσαν ἐπίσης τὰ ἐπιστημονικὰ του ἄρθρα. Ἡ γλαφυρότητα τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Ζέγγελι συναγωνιζόταν φυσικὰ, πάντα, τὴν κομπόση τῆς προφορικῆς ὁμιλίας του.

Ἦταν ἐπίσης περιζήτητος καὶ στοὺς κοσμικοὺς κύκλους τῆς μικρῆς ἀκόμα, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ αἰῶνα, Ἀθήνας. Κοινωνικώτατος καὶ χαριτολόγος πάντοτε ὁμιλητὴς, μὲ τὸ ὥραϊο ἐξευγενισμένο παρουσιαστικὸ του καὶ τὴν ἐπιμελημένη ἐνδυμασία του, ἐστόλιζε κάθε κοινωνικὴ συγκέντρωση. Παντρεύτηκε πολὺ νέος τὴν Ἑλένη, τὸ γένος Ἡλιάσκου, ἡ ὁποία, μὲ τὴν εὐγένειά της καὶ τὴν ἀγάπη της, τοῦ ἐδημιούργησε τὴν ἡρεμὴ οἰκογενειακὴ

θαλπωρή, τὴν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν μετέπειτα ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ του ἀνάδειξη. Ἐπὶ τὸ γάμο αὐτὸ ἀπέκτησε δύο παιδιά: τὸν Δημήτριον, ποῦ ἐσπούδασε καὶ διακρίθηκε ὡς δικηγόρος, καὶ τὴν Καίτη, ἀργότερα Κυρία Στασινοπούλου, ποῦ ἐσπούδασε καὶ ἀναδείχθηκε ὡς φιλόλογος.

Ὅταν, μὲ τὴ λήξιν τοῦ 1935, εἶχαμε ἀποφασίσαι εἰς τὴν Ἑνωσιν, μετὰ τὴν ἀναγνώρισίν της εἰς τὸν Ὀργανισμόν Δημοσίου Δικαίου, τὴν ἔκδοσιν τοῦ Περιοδικοῦ καὶ μοῦ ἀνάθεσαν τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του, φυσικὸν ἦταν νὰ ἐπιδιώξω ἀμέσως τὴ δικὴν του συνεργασίαν. Δὲν μοῦ τὸ ἀρνήθηκε, ἀλλὰ κι' ἐγὼ ἀγωνίστηκα πολὺ νὰ παραμερίσω τὰς πολλὰς ἀντιγνώμιας καὶ δυσκολίας ποῦ παρουσιάστηκαν γιὰ τὴ δημοσίευσιν τῆς συνεργασίας του αὐτῆς. Ἐπὶ ἤρξαν ἀντιρρήσεις γιὰ τὴ μεγάλη ἔκτασιν τῆς μελέτης, γιὰ τὸ πραγματευόμενον θέμα, γιὰ τὸ δυσανάγνωστον τοῦ χειρογράφου καὶ γιὰ ἀρκετὰ ἄλλα, ποῦ ὅλα φρόντισα νὰ ἐξομαλυνθῶν, χωρὶς φυσικὰ ἐκεῖνος νὰ μάθῃ τίποτε.

Τὸ πρῶτον τεῦχος τῶν «Χημικῶν Χρονικῶν», τοῦ Μαΐου 1936, τὸ στολιζέει εἰς τὴν πρώτην σελίδα του ὁ Ζέγγελος μὲ τὸ ἄρθρον του «Τὰ Ἀστάθμητα Στοιχεῖα τῆς Δημιουργίας». Εἶναι τὸ πρῶτον ὁλόκληρης σειρᾶς ἀπὸ ἄλλα πέντε, ποῦ δημοσιεύτηκαν, διαδοχικὰ, εἰς ἐπόμενα τεύχη. Τὰ ἕξι αὐτὰ ἄρθρα ἀποτελέσαν ἑνιαίαν μελέτην, ἢ ὅποια ἀνατυπώθηκε μὲ δικήν μου φροντίδα, εἰς σχῆμα βιβλίου, σὺν ἀνάτυπον τῶν «Χημικῶν Χρονικῶν», μὲ τὸν τίτλον τοῦ πρώτου ἁρθρου.

Ὁ Ζέγγελος διέπρεψε καὶ σὺν συγγραφέας μορφωτικῶν συγγραμμάτων καὶ σὺν ἐρευνητῆς. Στὰ βιβλία του καὶ τὰ ἄλλα ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματά του χρησιμοποίησε τὴν δόκιμην καθαρῆν. Τὰ γραπτὰ του αὐτὰ διακρίνονταν γιὰ τὴν κομψότητα τῶν φράσεων καὶ τὴν σαφήνειαν τῆς διατυπώσεώς τους καὶ ὁ ἀναγνώστης τους εὐχάριστα τὰ διάβαζε καὶ ἄκοπα τὰ ἀφωμοίωνε. Ἀντίθετα, στὸν προφορικόν του λόγον, ἐχρησιμοποίησε γλῶσσαν μικτὴν ἀλλὰ μὲ τέτοια πετυχημένη ἀνάμιξιν τῶν λέξεων, ὥστε τὸ σύνολον ν' ἀκούγεται ὠραῖα καὶ νὰ εἶναι πάντα ἀπολαυστικόν. Καὶ τὸ «φέρ' εἰπεῖν» του — ἢ ἀγαπημένη αὐτῆ γιὰ τὸν Ζέγγελον ἔκφρασις, ἢ παρμένη ἀπὸ τὴν ὑπερκαθαρεύουσαν νὰ προσαρμόζεται θαυμάσια καὶ νὰ πηγαίνει μέσα εἰς μιὰ ὁλόκληρον φράσιν τῆς λαϊκῆς μας γλώσσας. Στὸ προσωπικόν του ἔργαστήριον, καθ' ὅλην τὴν πολὺχρονη πανεπιστημιακὴν του σταδιοδρομίαν, δὲν ἔπαυε νὰ ἐργάζεται συστηματικὰ καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογας πρωτότυπας ἐργασίας. Οἱ περισσότερες εἶναι δημοσιευμέναι εἰς ἕνα περιοδικὰ ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ εἰς Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὴν ὅποια, σὺν ἐξέχον μέλος της, προσπαθοῦσε ἰδιαίτερα νὰ τιμῆσῃ*.

---

* Ἐξαιρετὸς πειραματιστῆς καὶ ἀναλυτικὸς, δούλευε ὁ ἴδιος προσωπικὰ. Θῦμα αὐτῆς του τῆς ἐργατικότητος, εἶχε πολὺν νεὸν χάσει τὴν δρασιν ἀπὸ τὸ ἕνα μάτι του, ὕστερον ἀπὸ τραυματισμὸν κατὰ τὴν ἐκκρηξιν τῆς συσκευῆς ἑνὸς πειράματός του. Μεγάλῃ ὑπήρξε ἡ συγγραφικὴ του προσφορά. Ἐπὶ τὰ πρῶτα συγγράμματά του θὰ πρέπει ν' ἀναφέρω τὰς δύο πολυσέλιδους μελέτας του «Περὶ τῆς Ἐπιστήμης τῆς Φύσεως παρ' Ὀμήρου» (1891) καὶ «Περὶ τῆς χημικῆς συγγενείας» (1896). Τὰ διδασκτικὰ του βιβλία εἶναι τὰ «Στοιχεῖα τῆς Μεταλλουργίας» (1902), τὸ «Ἐγχειρίδιον

Ἡ ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματος τοῦ Ζέγγελη, ἡ χαριτολογία του, τὸ χιοῦμορ του, ἀλλὰ καμμιά φορά καὶ ἡ εἰρωνεία του, ἄκακη πάντα, ὑπῆρξαν παροιμιώδη χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς συναναστροφῆς του καὶ τοῦ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου του.

Σὰν δεῖγμα χαριτολογίας θ' ἀναφέρω τὴν ὑποδοχὴ τῆς κομπῆς, πεταχτῆς καὶ γελαστῆς φοιτήτριας τῆς Φαρμακευτικῆς, ποῦ προσέρχεται φοβισμένη γιὰ τὶς τμηματικὲς ἐξετάσεις στὴν Ἀνόργανο. Ὁ Ζέγγελης — θαυμαστής, θὰ πρέπει νὰ τ' ἀναφέρω, πάντοτε κάθε ὥραίου — τὴν ὑποδέχεται, στὸ γνωστὸ μικρὸ δωμάτιο, δίπλα στὸ προσωπικὸ τοῦ Ἐργαστήριο, μὲ τὶς λίγες ἀπλὲς καρέκλες, τὶς βιβλιοθηκὲς καὶ τὸ τραπέζι τὸ σκεπασμένο μὲ τὴν κόκκινη τσόχα.

—Καθίστε, δεσποινίς. Πῶς λέγεσθε;

—Ἀνοῦσα Μυρίδου, ἀπαντᾷ χαμογελώντας ἀλλὰ καὶ κοκκινίζοντας ἐκείνη.

—Ἄ, δεσποινίς, βλέπω, ὥραϊον ὄνομα, ὥραιότερον ἐπίθετον.

Καὶ σὰν δεῖγμα ἐκλεπτυσμένης ἀλλὰ καὶ ἄκακης κριτικῆς, ἀνάμικτης μὲ εἰρωνεία, τὸ ἐπόμενο.

Ἐχει τελειώσει τὶς ἐπιτυχεῖς σπουδὲς του, σὰν χημικός, καὶ μὲ μεσολάβηση τοῦ Ζέγγελη φεύγει μὲ ὑποτροφία γιὰ τὸ Παρίσι. Οὔτε ἡ ἰδιοσυγκρασία του, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ οἰκονομικά του τοῦ ἐπιτρέπουν μιὰ ἄψογη ἐμφάνιση. Παρουσιάζεται, ὅπως συνήθως, κακοντυμένος, γιὰ νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὶς τελευταῖες ὁδηγίες του.

— Σὰς ετοίμασα τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ διὰ τὸν Πρεσβευτὴ μας στὸ Παρίσι, τὸν κύριο Πολίτη (ἦταν πολὺ στενός του φίλος). Θὰ πᾶτε νὰ τὸν ζητήσετε προσωπικῶς, ἐκ μέρους μου, εἰς τὴν Πρεσβεία μας. Ἐκεῖνος θὰ σᾶς ὁδηγήσῃ ποῦ πρέπει ἐκεῖ ν' ἀπευθυνθῆτε.

Τὸν σταθμίζει λίγο, ἀπὸ πάνω ἕως κάτω, μὲ τὸ διερευνητικὸ του μάτι, βλέπει τὸ ἀτημέλητο παρουσιαστικὸ του, ποῦ ἀσφαλῶς θ' ἀπογοητεύσῃ τὸν Πρεσβευτὴ μας, καὶ προσθέτει.

— Φυσικὰ θὰ πᾶτε εἰς τὴν Πρεσβεία μας μὲ τὴν κατάλληλο ἐνδυμασία.

— Δηλαδή, Κύριε Καθηγητά, τί πρέπει νὰ φορέσω; ἐρωτᾷ μὲ ἀνησυχία καὶ ἔκπληξη.

Ἐργαν. Χημείας» καὶ ἡ «Ἀνόργανος Χημεία», μὲ πρώτη ἐκδοσὴ τὸ 1905. Τὸ βιβλίον αὐτό, ποῦ φημιζόταν γιὰ τὴν ἐπιτυχή διάταξιν τῆς ὄλης, τῆ μεθοδικότητά του καὶ τῆ διαύγεια τῆς διατυπώσεως, ὑπῆρξε ἐπὶ μιὰ δλόκληρη 40ετία ἡ βάση τῆς μορφώσεως στὴ Χημεία. Τόσο γιὰ μᾶς τοὺς χημικοὺς ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους σπουδαστὰς τῶν Φυσικῶν καὶ τῆς Ἱατρικῆς, ποῦ διδάσκονταν, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἀρκετὰς γνώσεις χημείας. Ὁ κύκλος ὄλων αὐτῶν, κατὰ τὴν πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου ἐποχὴ, ἦταν σχετικὰ περιορισμένος, ὥστε οἱ 7 ἐκδόσεις στίς ὁποῖες κυκλοφόρησε, διαρκῶς συγχρονιζόμενον καὶ συμπληρωνόμενον, σημειώνουν ἓνα πραγματικὸ ἐκδοτικὸ ρεκόρ. Οἱ πρωτότυπες μελέτες ποῦ δημοσίευσεν εἶναι πολυάριθμες. Ἐνα μέρος ἀπὸ ἐκεῖνες ποῦ ἐμφανίστηκαν μέχρι τὸ 1930 μνημονεῦνται στὸ πανηγυρικὸ τεῦχος, μὲ τὸν τίτλον «Ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν» (1931), τὸ ὅποιον ἐξεδόθη, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 40ετίας τῆς διδακτορικῆς του σταδιοδρομίας καὶ τῆς 25ετίας ἀπὸ τῆς καθηγησίας του, εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἀνοργάνου Χημείας, ἀπὸ Ἐπιτροπὴ μαθητῶν του.

—“Α! μά περι αὐτοῦ νά συμβουλευθῆτε τὸν ράπτην σας.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ὀμίλιες του καὶ τὰ γραπτά του κείμενα διακρίνονται γιὰ τὸ ἴδιο σπινθηροβόλο πνεῦμα καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ χαριτωμένες ἐκφράσεις καὶ πετυχημένες εἰκόνες καὶ παρομοιώσεις. Θὰ ἀναφέρω καὶ ἀπὸ αὐτὰ μιὰ χαρακτηριστικὴ περικοπή. Ἀπὸ τὴν ὄραιότατη βιογραφία του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Παστέρ, ἀληθινὸ κομψοτέχνημα, ὑποδειγματικὴ γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λόγου. Θέλοντας νά παρουσιάσῃ καὶ νά σχολιάσῃ μιὰν ἀδυναμία τοῦ μεγάλου Παστέρ, ἀλλὰ καὶ νά ἀπαλύνῃ τὴ δυσμενῆ κριτικὴ του, γράφει:

«Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νέος κίνδυνος ἠπειλῆσε τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Παστέρ, αὐτὸς ποῦ ἀνεκάλυψε τόσα νέα κακοποιὰ μικρόβια, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὴν προσβολὴν ἀπὸ ἓν ἐκ τῶν πλέον γνωστῶν καὶ πλέον ἐπικινδύνων. Τὸ μικρόβιον τῆς πολιτικῆς. Ἐξετέθη ὡς ὑποψήφιος διὰ τὴν Γερουσίαν. Οἱ ἐκλογεῖς του, διὰ μεγάλης πλειοψηφίας, τὸν ἀπέστειλαν καὶ πάλιν, εὐτυχῶς, εἰς τὸ Ἔργαστήριόν του. Εἶχε λάβει 62 ψήφους ἐπὶ 650 ψηφοφορησάντων»*.

Κατὰ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου, τὰ κομματικά, μεταξὺ τῶν καθηγητῶν τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς, δημιουργοῦσαν συνεχῶς διαμάχες καὶ ὀξύτητες. Ὁ Ζέγγελης μέσα σ' ὅλα αὐτὰ διατηροῦσε πάντα ἀξιοπρέπεια. Βρισκόταν κάθε φορὰ μὲ τὴν πλευρά, ποῦ κατὰ τὴ γνώμη του ὑποστήριζε τὸ δίκαιο καὶ ὀρθό. Ἴσχυροὶ παράγοντες τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ σχολὴ ἦταν οἱ δύο ἀδελφοὶ Αἰγινήται, Δημήτριος καὶ Βασίλειος, μὲ τοὺς φίλους τους, καὶ ὁ Θεόδ. Σκουφός μὲ τὸν Γεώργιο Ἀθανασιάδη καὶ ἄλλους. Ὁ Ζέγγελης καὶ ὁ Χόνδρος** ἔμεναν ἀνεξάρτητοι στὴ σκέψη, δὲν δεσμεύονταν, καὶ συνήθως συμφωνοῦσαν περισσότερο μὲ τὴν ὁμάδα τοῦ Σκουφού. Τίμιος καὶ ὁ Σκουφός στοὺς ἀγῶνες του ἐκείνους, ἦταν ἓνας σκληρὸς μαχητὴς κι' ἄς τὸν χαρακτήριζαν γιὰ ἐμπαθῆ. Γι' αὐτὸ εἶχε πολλοὺς πολέμιους. Γιὰ μερικὰ ὅμως χρόνια, τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ πολέμου, εἶχε τὴν πλειοψηφία τῶν καθηγητῶν καὶ μαζί μὲ τὸν Ζέγγελη καὶ Χόνδρο κυβερνοῦσαν πολλὰς φορὰς ὀλόκληρη τὴ Σχολή.

Ὁ Ζέγγελης καὶ ὁ Σκουφός κατὰ τὰ νεανικά τους χρόνια ὑπῆρξαν ἀδελφικοὶ φίλοι. Στὴ Γερμανία ἀρχικά, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν τους, στὸ Πανεπιστήμιον κατόπιν, κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς καθηγεσίας τους. Ἀργότερα, τὰ πολιτικὰ τῆς Ἑλλάδος τοὺς χώρισαν. Ὁ Ζέγγελης, βενιζελικὸς καὶ φίλος τῆς Ἀντάντ, διώχτηκε τὸν χειμῶνα τοῦ 1916 - 1917 καὶ κινδύνευσε νά χάσῃ τὴ θέση του. Ὁ Σκουφός, Πρύτανις κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐπὶ Πρωθυπουργίας Καθηγητοῦ Σπύρου Λάμπρου, προσωπικὸς θαυμαστῆς καὶ φίλος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ἦταν πανίσχυρος καὶ θεωρήθηκε ὅτι βοήθησε γιὰ τὸν σύντομο αὐτὸ διωγμὸ τοῦ Ζέγγελη.

* Ἀπὸ τὴ σχετικὴ ὀμιλία τοῦ Ζέγγελη, γιὰ τὸν πανηγυρισμὸ τῆς 100ετηρίδος τοῦ Παστέρ στὸν Παρνασσό, κατὰ τὴν 17-2-1922. Ἔχει δημοσιευθῆ στὸ τεῦχος τῆς 40ετηρίδος του.

** Δημ. Αἰγινήτης Καθηγητῆς τῆς Ἀστρονομίας, Βασίλ. Αἰγινήτης Καθηγητῆς τῆς Θεωρ. Φυσικῆς, Θεοδ. Σκουφός Καθηγητῆς τῆς Γεωλογίας καὶ Παλαιοντολογίας, Δημ. Χόνδρος Καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς καὶ Γεωγρ. Ἀθανασιάδης Καθηγητῆς ἐπίσης τῆς Φυσικῆς.

Σε λίγο όμως τὸ σκηنيκὸ ἄλλαξε. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔφυγε, ὁ Βενιζέλος ἀνέλαβε τὴν Κυβέρνηση καὶ ὁ Σκουφὸς ἀπολύθηκε ἀπὸ Καθηγητῆς. Ἀναγκάστηκε νὰ κλειστῆ καὶ ἔμεινε γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ ὑπὸ ἐπιτήρηση στὸ σπίτι του. Ἀργότερα, δταν ἀναμίχτηκε στὰ προεκλογικὰ τοῦ 1920, φυλακίστηκε. Τὸ σκηنيκὸ όμως ἄλλαξε καὶ πάλι. Μετὰ τὸ 1920 ὁ Σκουφὸς ξαναγύρισε στὴν ἔδρα του, ὡς Καθηγητῆς, καὶ εἶχε πολλὴ δύναμη, γιατί συγχρόνως εἶχε ἐκλεγῆ καὶ βουλευτῆς κι' ἀποτελοῦσε μέλος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἔτσι αὐτὰ τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ οἱ διώξεις καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργήσουν βαθεῖες ἀντιθέσεις καὶ παρεξηγήσεις, δίκαιες ἢ ἀδίκες, γιὰ τὸν τρόπο συμπεριφορᾶς τοῦ ἑνὸς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ἔχουν μεταβάλλει τοὺς δυὸ παλιούς φίλους σὲ ἐχθρούς. Ἐπὶ χρόνια δὲν ἔχουν μεταξὺ τους οὔτε καλημέρα. Ἡ ἐχθρότητά τους ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἔχη καταστρέψει καὶ τὴν ἀλληλοεκτίμησή τους καὶ δὲν ἔχει ἐπηρεάσει καθόλου τὸ περιβάλλον τους. Ὁ Ζέγγελης δὲν παραξενεύεται, ποὺ γίνομαι, μετὰ τὸ 1922, ἔμμισθος βοηθὸς τοῦ Σκουφου, οὔτε ὁ Σκουφὸς, ποὺ ἐξακολουθῶ νὰ ἐργάζομαι στὸ Ἐργαστήριον τοῦ Ζέγγελη.

Γιὰ ὀρισμένα μεγάλα θέματα τῆς Σχολῆς, ὅσα βρίσκονταν ὑπεράνω ἀπὸ τὶς προσωπικὲς τοὺς σχέσεις, χρησιμοποιοῦμαι, χάρις σ' αὐτὴ τὴ διπλὴ ιδιότητά μου, σὰν οὐδέτερος μεσάζων, σὰν μεσολαβητῆς μεταξὺ τους καὶ μεταβιβαστῆς σκέψεων καὶ κειμένων. Καὶ ὁ πάγος σιγὰ - σιγὰ λειώνει. Βοηθῶ ὅσο μπορῶ γι' αὐτό, μεταφέροντας ἀπὸ τὸν ἕνα γιὰ τὸν ἄλλο ὄλο καὶ ἐπαινετικώτερες γνώμες καὶ λόγια, ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς δὲν ἔχουν λεχθῆ, μὲ τὸν ὥραϊο τρόπο ποὺ τὰ παρουσιάζω, ἢ καὶ ἄλλοτε δὲν ἔχουν καθόλου εἰπωθῆ. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ καιροῦ ξαναγίνονται φίλοι. Γίνονται πάλι Θόδωρος καὶ Κωστάκης. Ἐπισκέπτονται στὰ γραφεῖα τους ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, καὶ εἶμαι εὐτυχῆς ποὺ τὰ κουβεντιάζουν μόνοι, ἀπὸ κοντά, ὥστε ὁ «μεσολαβητῆς» νὰ εἶναι πιά γι' αὐτοὺς μόνο ἕνας ἀπλὸς κοινὸς φίλος.

Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ χρόνια, μὲ τὶς συχνῆς ἐπισκέψεις μου στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Ζέγγελη τῆς ὁδοῦ Ἀλεξ. Σούτσου, μ' ἔκαναν νὰ ἐκτιμῶ καὶ νὰ γνωρίσω καλύτερα τὴν εὐγένεια, τὴ λεπτότητα, τὴν καλωσύνη καὶ τὴν πραγματικὴ ἀρχοντιά τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀφιλοκέρδειά του καὶ τὴν ἀδιαφορία του γιὰ τὶς οἰκονομικὲς ἀπολαβὲς ἀπὸ τὴ σημαντικὴ θέση του*. Τὰ χαρίσματα, γιὰ τὰ ὁποῖα μίλησα καὶ προηγουμένως, ποὺ κρύβονταν ἀπὸ τὸν κλειστὸ χαρακτήρα του καὶ τὴν τυπικότητα τοῦ αὐστηροῦ πρωτοκόλλου, τῆς ἐθιμοτυπίας, ποὺ ἀπαράβατα κρατιόταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στοὺς ἀνώτερους κύκλους καὶ ἐμπόδιζε νὰ θερμανθοῦν οἱ σχέσεις

---

* Ποτὲ δὲν ἐπεδίωξε πρόσθετα κέρδη. Ποτὲ δὲν ἐπέβαλε στοὺς φοιτητῆς του τὴν ἀγορὰ τοῦ βιβλίου του. Ἐνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀπλοχεριάς του εἶναι τὸ ἐξῆς: Νόμιζε ὅτι εἶχε ἐξαντληθῆ ἡ 5η ἐκδοσή του καὶ προχώρησε στὴν 6η ἐκδοση. Ὄταν ἀργότερα ἀνακάλυψε, κάπου λησμονημένα, 400 σῶματα τῆς 5ης ἐκδόσεως, ἀφοῦ δὲν εἶχαν σχεδὸν διαφορά στὸ περιεχόμενο, ἀπὸ τὴν ἐπόμενη, ἀντὶ νὰ τὰ πούληση, ὅπως ἄριστα θὰ μπορούσε, τὰ μοίρασε δωρεάν στοὺς φοιτητῆς του.

μεταξύ ενός σεβαστού Καθηγητού και αναγνωρισμένου σοφού και ενός νεαρού επιμελητού ή βοηθού.

Ὁ Ζέγγελης, μακριά πάντα ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀναμίχτηκε στὰ ἡγετικά τῆς Ἐνώσεώς μας. Παρακολούθησε ὁμως μὲ ἐνδιαφέρον τὶς προόδους τῆς, ἔδινε διαλέξεις, ἔγραφε στὸ Περιοδικό τῆς. Ἦταν ἰδρυτικό τῆς μέλος καὶ ἔλαβε μέρος στὴ Γεν. Συνέλευση τῆς 4ης Αὐγούστου 1924 κατὰ τὴν ὁποία καὶ μίλησε μάλιστα μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ βοήθησε μὲ τὸ κύρος του γιὰ τὴ μορφή ποὺ ἔπρεπε νὰ πάρη τὸ σωματεῖο μας.

Μιά μόνο φορά δέχτηκε νὰ κατατριβῆ σὲ ἐκλογικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν Προεδρία τῆς Ἐνώσεώς μας, μάλιστα σὲ ἡμέρες σκληρῆς διαμάχης. Κάτι περίεργο καὶ μὴ ἀναμενόμενο γιὰ τὸν ἀτσαλάκωτο χαρακτήρα του. Ἄκουσε τὴν ἐπίμονη ἐκκλησή μου καὶ δέχτηκε νὰ βάλω τὸ ὄνομά του ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ψηφοδέλιου τῆς δικῆς μας παράταξης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στὸ ἀντίθετο, ἦταν ὁ Εὐστράτιος Γαλλόπουλος, ἀμέσως μετὰ τὴ δικαστικὴ ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τὴν περιφρημὴ ὑπόθεση τῆς νοθείας τῆς κινήσης, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του ὑποστηρικτές. Δέχτηκε νὰ κατέβη στὴ μάχη αὐτὴ ὁ Ζέγγελης (ἀρχαιρεσίαι Ἐνώσεως Ἰουνίου 1931) ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν προσωπικὴ του φθορά, παρ' ὅτι Καθηγητὴς αὐτὸς καὶ Ἀκαδημαϊκός, γιατί πίστεψε ὅτι ἡ ἀνάδειξη τοῦ Γαλλόπουλου, σὰν Προέδρου τοῦ χημικοῦ κλάδου— ποὺ δίκαια ἢ ἀδίκαια τὸν βάραινε, κατὰ τὴν πεποίθησή τῆς κοινῆς γνώμης, μιὰ μεγάλη κατηγορία — θὰ ἦταν ἐπιζήμια καὶ θὰ τὸν δυσφημοῦσε. Αὐτὸ τὸ γεγονός εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ἀνωτερότητας τοῦ χαρακτήρα του καὶ τῆς ἀγάπης του γιὰ τὸν κλάδο. Χάριν αὐτοῦ ἀδιαφόρησε ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ φίλο του, τὸν Βενιζέλο, ποὺ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Γαλλόπουλου εἶχε συνταυτιστῆ, δίνοντας ἐγγύηση γιὰ τὴν τιμιότητά του ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς, ὥστε αὐτὸ νὰ γίνῃ ἡ ἀφορμὴ νὰ μαίνεται εἰς βάρος του ἡ ἀντιπολίτευση καὶ ὁ τύπος ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσε. Βρέθηκε λοιπόν, χάριν τοῦ κλάδου, γιὰ πρώτη φορά στὴ ζωὴ του, ὁ Ζέγγελης, μὲ τὴν πλευρὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀντίθετος τοῦ Βενιζέλου.

Δὲν εἶναι ἡ θέση ἐδῶ γιὰ νὰ ἐπεκταθῶ στὶς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς σκληρῆς ἐκλογικῆς διαμάχης. Ὁ Ζέγγελης ἐβγήκε μειωμένος ἀπ' αὐτήν. Τὸ ψηφοδέλιό μας δὲν ἐπεκράτησε ὀλόκληρο καὶ ἐξελέγη ἕνα μίγμα καὶ ἀπὸ τὰ δύο, μὲ συμμετοχὴ τόσο τοῦ Ζέγγελι ὅσο καὶ τοῦ Γαλλόπουλου. Τὸ πρωτὶ, τὴν ἄλλη μέρα, οἱ ἐφημερίδες ἔγραφαν καὶ παρουσίαζαν ἐσφαλμένα ὅτι ὁ κλάδος ἀποδοκίμασε τὸν Ζέγγελι. Θυμοῦμαι πὼς μὲ πῆρε ἀμέσως στὸ τηλέφωνο, πολὺ ἐκνευρισμένος, ζητώντας τὴν βοήθειά μου, ἀφοῦ ἤμουν καὶ ὁ αἴτιος τῆς ἀνάμιξής του στὶς ἀρχαιρεσίες. Στενοχωρήθηκα πολὺ καὶ δημοσιογράφησα τότε γιὰ νὰ παρουσιάσω τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια. Φυσικὰ ὁ Ζέγγελης δὲν δέχτηκε τελικὰ τὴν ἐκλογὴ του αὐτὴ. Παιρήθηκε κι' ἐκεῖνος καὶ ὁ Γαλλόπουλος μὲ ἀποτέλεσμα, γιὰ ἕνα διάστημα, εὐτυχῶς σύντομο, νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Ἐνωσὴ μας περίοδος παρακμῆς.

Γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἰδίως τὴ Φυσικομαθηματικὴ Σχολὴ καὶ τὸ Χημικὸ τῆς Τμῆμα, ποὺ τοῦ τὸ ἀνεγνώριζαν σὰν δικό του κυρίως δημιούργημα, ὅπως

και για την 'Ακαδημία 'Αθηνών, έτρεφε ξεχωριστή αγάπη και σάν ήγυτικό τους στέλεχος, με την πείρα και τη δραστηριότητά του, έπαιξε άποφασιστικό ρόλο για την πρόοδό τους. Σημαντική ύπηρεσία πρόσφερε κυρίως κατά την θητεία του, τοϋ γερουσιαστί, με τη μελέτη και είσήγησή του για τόν 'Οργανισμό τοϋ Πανεπιστημίου 'Αθηνών, πού έγκρίθηκε τότε με τη φροντίδα του (Νόμος 5343 |1932). 'Ο βασικός αυτός Νόμος έβαλε τόσο μελετημένες και στερεές βάσεις ώστε να εξακολουθη άκόμα σήμερα, με έλάχιστες προσθήκες και τροποποιήσεις, να ρυθμίζη τά πανεπιστημιακά πράγματα. Και για τη νομοθετική κατοχύρωση τής 'Ενώσεως 'Ελλήνων Χημικών βοήθησε σημαντικά στη Γερουσία, όταν κατά τό 1934 ψηφίστηκε ό Νόμος 6129, πού την άναγνώρισε 'Οργανισμό Δημοσίου Δικαίου και ρύθμισε τά σχετικά τής λειτουργίας της.

Με τόν ύποβιβασμό τοϋ όριου ήλικίας τών Καθηγητών, έπί Κυβερνήσεως Μεταξά, έφυγε άπό τό Πανεπιστήμιο τό 1938. "Εκτοτε ή δραστηριότητά του περιωρίστηκε κυρίως στην 'Ακαδημία, τής όποιας ήταν ό πιστότερος ύποστηρικτής άπό την πρώτη ήμέρα τής ίδρύσεώς της.

Τό 1939 έφυγα κι' έγώ άπό τό Πανεπιστήμιο και άφιερώθηκα στη Βιομηχανία. Σε λίγο ήρθε ό Πόλεμος και ή Κατοχή και οι συναντήσεις μας άραιώσαν πάρα πολύ. Τόν έβλεπα σπάνια, όταν πήγαινα να τόν έπισκεφθώ, στο νέο κομπό και ώραίο σπίτι του, τής όδοϋ Δημοκρίτου 19. Καθόμαστε και κουβεντιάζαμε φιλικά στο κατάφωτο γραφείο του ή την άνθοστόλιστη ώραία βεράντα του. "Αν και γερασμένος πιά, έμενε πάντα ό ίδιος χαριτωμένος άνθρωπος, πάντα έγκάρδιος και εύγενικός, πάντα άπολαυστικός στις ένδιαφέρουσες συζητήσεις του.

'Ο Ζέγγελης, κουρασμένος τελευταία σωματικά και πνευματικά, άποτραβήχτηκε μετά τό 1954 άπό την ένεργό ζωή και πέθανε ήρεμα στις 18 Αύγουστου τοϋ 1957.

Γιά μās όλους τοϋς παλαιούς, τοϋς πρώτους χημικούς, έμεινε άξέχαστη ή άνάμνησή Του. 'Υπήρξε ό πρώτος δάσκαλός μας, ό άκούραστος μελετητής και έρευνητής, ό Πατέρας τής 'Επιστήμης και τοϋ 'Επαγγέλματος τής δικής μας γενιάς, ό πρώτος χημικός τής νεώτερης έποχής τής Χημείας στην 'Ελλάδα.

ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ Κ. ΖΕΓΓΕΛΗ

Τό επιστημονικό έργο τοϋ καθηγητή Κ. Ζέγγελι είναι έκτεταμένο και πολύπλευρο, τόσο τό διδακτικό όσο και τό έρευνητικό και συγγραφικό. 'Εκτός άπό τά διδακτικά του βιβλία, για τά όποια μιλήσαμε προηγουμένως, δημοσίευσε περισσότερες άπό 50 πρωτότυπες έργασίες σε θέματα τής 'Ανοργάνου Χημείας, τής Φυσικής Χημείας και τής 'Αναλυτικής Χημείας. 'Ασχολοϋνται οι έρευνες αυτές με ζητήματα άντιδράσεων σε έξαιρετικά ύψηλές θερμοκρασίες, καταλύσεως, διαφόρων άνιχνεύσεων, και τών κολλοειδών. 'Επίσης με τις θεωρητικές έννοιες πού άφοροϋν την χημική συγγένεια, την ύλη και τόν κόσμο τών ατόμων. "Εγραψε πολλά για τις

φιλοσοφικές δοξασίες τῶν ἀρχαίων, δείχνοντας ξεχωριστό ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ κλασσικά κείμενα, τὰ ὁποῖα, σὰν ἱκανὸς γνώστης τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μελετοῦσε κατὰ βάθος.

Τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημονικῆς του προσφορᾶς φάνηκε ἀπὸ τὶς πρῶτες δημοσιεύσεις του. Ἡ διατριβή του, τῆς ὑψηγείας, «περὶ χημικῆς συγγενείας», θεωρεῖται πρωτοποριακὴ μὲ τὴν ἐξήγηση ποὺ δίνει στὸ, γιὰ πρώτη φορὰ τότε ἐρευνώμενο, φαινόμενο τῆς καταλυτικῆς ἐπιδράσεως τῶν ὀξέων καὶ βάσεων. Πολλές ἐργασίες του ἀναφέρονται ἰδιαίτερα τιμητικὰ ἀπὸ τὴν διεθνή βιβλιογραφία. Ἡ μελέτη του *Chemische Reaktionen bei extrem hohen Temperaturen*, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος τῆς 25ετηρίδος τοῦ Ostwald, μνημονεύεται στὰ συγγράμματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῆς Ἐνοργάνου Χημείας, τῶν Abegg καὶ Schwartz. Ἐπίσης σχολιάστηκε πολὺ ἐπαινετικὰ ἡ μελέτη του *Ueber die Verdampfung fester Körper bei gew. Temperatur*. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Βασιλικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βερολίνου, ἐξ ἀφορμῆς αὐτῆς τῆς μελέτης, τοῦ ζήτησε νὰ στείλῃ σχετικὴ χειρόγραφη ἐπιστολὴ γιὰ νὰ τὴν περιλάβῃ στὸ τηρούμενο εἰδικὸ ἀρχεῖο τῆς αὐτογράφων μεγάλων προσωπικοτήτων. Ἐκτὸς τῶν ἐρευνῶν του στὴν Ἐνοργάνου καὶ τὴ Φυσικὴ Χημεία, ἐδημοσίευσε σημαντικὲς ἐργασίες καὶ στὴν Ἀναλυτικὴ Χημεία. Ὅπως ἀναφέρει ὁ F. Feigl, στὸ σύγγραμμά του *Chemistry of specific, selective and sensitive reactions*, ἡ ἀντίδραση Ζέγγελι γιὰ τὴν ἀνίχνευση τοῦ μονοξειδίου τοῦ ἀνθρακὸς διὰ μολυβδαινικοῦ ἀντιδραστηρίου, παρουσία Λευκοχρύσου καὶ Παλλαδίου, ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ καταλυτικῶν ἀντιδράσεων στὴν Ἀναλυτικὴ Χημεία.

Μία ἀκόμα πολύτιμη προσφορὰ ἦταν ἡ ἐρευνὰ του γιὰ τοὺς ἀρχαίους βρούνζους καὶ τὴν πάτινα ποὺ σχηματίζεται στὰ ἀγάλματα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση καὶ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου. Ἐξήγησε πῶς δημιουργεῖται ἡ πάτινα αὐτὴ, καὶ κατάρθωσε, μὲ ἐπιτυχία, ἐφαρμόζοντας μιὰ δική του ἠλεκτρολυτικὴ μέθοδο, τὸν καθαρισμὸ ἀπ' αὐτὴ, ὥστε τὰ ἀγάλματα νὰ ξαναβρίσκουν τὴν πρώτη τους λαμπρότητα. Ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθέρων (1925) καὶ ὁ Δίας τοῦ Ἀρτεμισίου (1928), ὕστερα ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τους μὲ τὴν μέθοδό του, διαιώνιζον, μὲ τὴν ὠραία ἀνανεωμένη ἐμφάνισή τους, στὸ Μουσεῖο μας, τὴν πολύτιμη αὐτὴ ὑπηρεσία τοῦ Ζέγγελι στὸν κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

Ἄλλες ἐνδιαφέρουσες ἐργασίες ὑπῆρξαν ἀκόμη οἱ ἀναφερόμενες στὸ ἑλληνικὸ ὑγρὸ πῦρ τῶν Βυζαντινῶν, στὴν κηροτακίδα, εἶδος θερμομέτρου τῶν ἀρχαίων, τοὺς παπύρους καὶ ἄλλα.

Δὲν μᾶς ἦταν εὐκόλο νὰ ἐξακριβώσουμε, ὥστε νὰ δημοσιεύσουμε ὀλόκληρο τὸν κατάλογο τῶν ἐργασιῶν καὶ δημοσιευμάτων του. Στὸ πανηγυρικὸ τεῦχος, ποὺ ἐξέδωσαν τὸ 1931 γιὰ τὴν 40ετηρίδα του οἱ μαθητὲς του καὶ τὸ ὁποῖον ἀναφέραμε, εἶναι δημοσιευμένοι ὁ κατάλογος αὐτός, γιὰ τὴν μέχρι τὸ 1930 περίοδο. Στὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ βιβλίον περιέχονται ἀκόμα πολλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη πνευματικὴ του ἐργασία. Διαλέξεις, βιογραφίες, ἄρθρα καὶ λόγοι του, ποὺ ἐκφωνήθηκαν σὲ διάφορες

πανηγυρικές εκδηλώσεις τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων. Ἀξίζει, οἱ μεταγενέστεροί του, ν' ἀναζητήσουν καὶ νὰ μελετήσουν τὸ βιβλίον αὐτό, γιὰ ν' ἀντιληφθοῦν ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν περιεχομένων του τὴ σοφία τοῦ ἐπιστήμονα Ζέγγελη καὶ τὴν ἀξία του, σὰν ὠλοκληρωμένου μελετητῆ καὶ στοχαστῆ. Ἡ σημερινὴ ἐποχὴ, μὲ τὴν ἔκτασιν ποῦ πῆρε ἡ ἐπιστήμη μας, ὀδηγεῖ στὴν εἰδίκευσιν ἐπάνω σ' ἓνα καὶ μόνον περιορισμένο κλάδον τῆς, καὶ ἔτσι ἀναγκαστικὰ μᾶς ἔχει στέρησει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς τῆς μεγάλης καὶ πλατειᾶς πνευματικότητος τῆς παλιότερης γενιᾶς.

Ἐὰν ὅμως ἡ ἐξακρίβωσις τῶν δημοσιευμάτων του, τῆς πρώτης ἐποχῆς, δὲν εἶναι εὐκόλῃ, ὥστε νὰ δώσουμε τὸν πλήρη κατάλογόν τους, αὐτὸ μᾶς εἶναι δυνατόν γιὰ τὰ μετὰ τὸ 1936 χρόνια. Ἀπὸ τότε δηλ. ποῦ ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸ Περιοδικὸν «Χημικὰ Χρονικά». Θερμὸς πάντα ὑποστηρικτῆς τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν, ἀπὸ τὴν πρώτην μέραν τῆς ἰδρύσεώς της, καὶ πρόθυμος συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ της, δημοσίευσεν σ' αὐτὸ ὅλην τὴν μεταγενέστερον ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν. Ἄρθρα, διαλέξεις καὶ πρωτότυπες μελέται, εἴτε σὲ ὀλόκληρον τὸ κείμενόν τους, εἴτε σὲ περίληψιν.

Παραθέτομε τὸν κατάλογον αὐτόν, τῶν εἰς τὰ «Χημικὰ Χρονικά» δημοσιευμάτων, σὰν μιά, ἀπὸ μέρος του, βεβαίωσις τῆς ἀγάπης του γιὰ τοὺς συναδέλφους του καὶ τῆς Ὄργανώσεώς τους καὶ σὰν ἀναγνώριση καὶ φόρον τιμῆς, ἀπὸ μέρος μας, γιὰ Ἐκεῖνον.

1. *Τὰ ἀστάθμητα στοιχεῖα τῆς δημιουργίας.* Σειρὰ 6 ἄρθρων. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Α' 1936 σ. 1, 25, 49, 73, 97 καὶ 121. Ἐκυκλοφόρησε κατόπιν σὰν ἀνάτυπον, σὲ σχῆμα βιβλίου.

2. *Αἱ πρόοδοι τῆς ἠλεκτρομεταλλουργίας κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον.* Διάλεξις γενομένη εἰς τὸ Χημεῖον τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν 11ην Νοεμβρίου 1936. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Α' 1936, σ. 193.

3. *Ἀλχημεία καὶ Ἱατρική.* Διάλεξις γενομένη εἰς τὸ Ἐντευκτήριον τῶν Χημικῶν (ὁδὸς Κάνιγγος 10) κατὰ τὴν 5ην Μαρτίου 1937. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Β' 1937, σ. 101.

4. *Περὶ συνθέσεως τῆς ἀμμωνίας ἐκ τῶν συστατικῶν αὐτῆς διὰ τῆς καταλυτικῆς ἐπιδράσεως ρηγίου μεταλλικοῦ.* Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Β' 1937, σ. 45 (περιλ.).

5. *Νέα μέθοδος παρασκευῆς τῶν μετάλλων ὑπὸ μορφήν κολλοειδῆ (ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. Ἐλευθ. Στάθη).* Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Γ' 1938, σ. 19 (περιλ.).

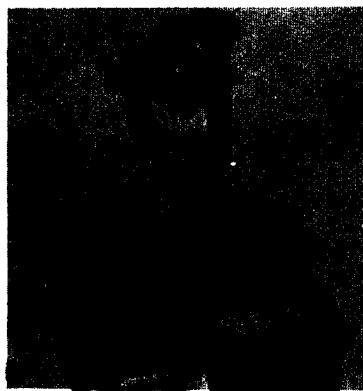
6. *Καταλυτικὴ ἐπίδρασις τοῦ ροδίου εἰς ὕδρογονώσεις (ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς κ. Αἰκ. Στάθη).* Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Χημικὰ Χρονικά, ἔτος Γ' 1938, σ. 117.

7. *Περὶ ὕδρογονώσεως.* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸ Α' Πανελλήνιον Χημικὸν

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΖΕΓΓΕΛΗΣ
(Φωτογραφία τοῦ 1930)

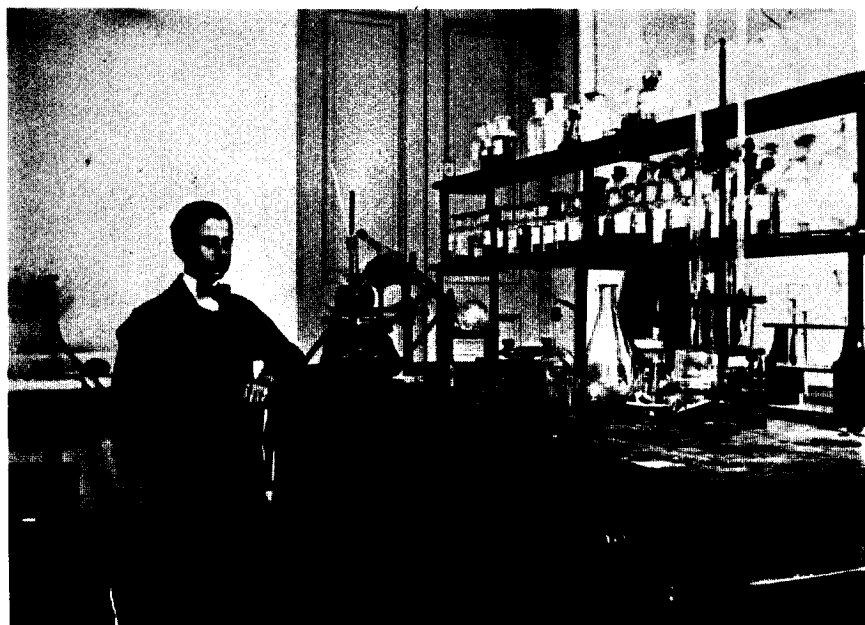

Ἐκ μίᾳ ἐπίσκεψῃ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του στὴ Γερμανία, στὸ σπίτι τοῦ φίλου του Θ. Σκούφου στὸ Μόναχο, γιὰ νὰ πάρουν μαζὶ τὸν καφέ. Ἡ τότε φοιτητικὴ παρέα τῶν μετέπειτα διαπρεπῶν Καθηγητῶν ἀποτελεῖται (ἀπὸ ἀριστερὰ) ἀπὸ τοὺς Κ. Ζέγγελη, πού ἀλέθει τὸν καφέ, Θ. Σκούφο καὶ ἰατρὸ Κ. Λούρο. Συζητοῦν τὰ νέα τῆς Πατρίδας. Ὁ τελευταῖος κρατᾷ τὴν ἔφημερίδα «Ἀκρόπολις». (Φωτογραφία τοῦ 1892, παρμένη μετὰ τὴν φωτογραφικὴ μηχανὴ τοῦ Σκούφου, πού μοῦ τὴν ἐδῶρσεν ὁ ἴδιος).

Ὁ Κ. Ζέγγελης ὑπηρετεῖ τὴ θητεία του στὸ Ναυτικὸ μετὰ τὸ βαθμὸ τοῦ σημαιοφόρου. (Φωτογραφία τῆς πρὸ τοῦ 1900 ἐποχῆς. Παρεχωρήθη ἀπὸ τὴν κόρη του κυρία Καίτη Στασινοπούλου).

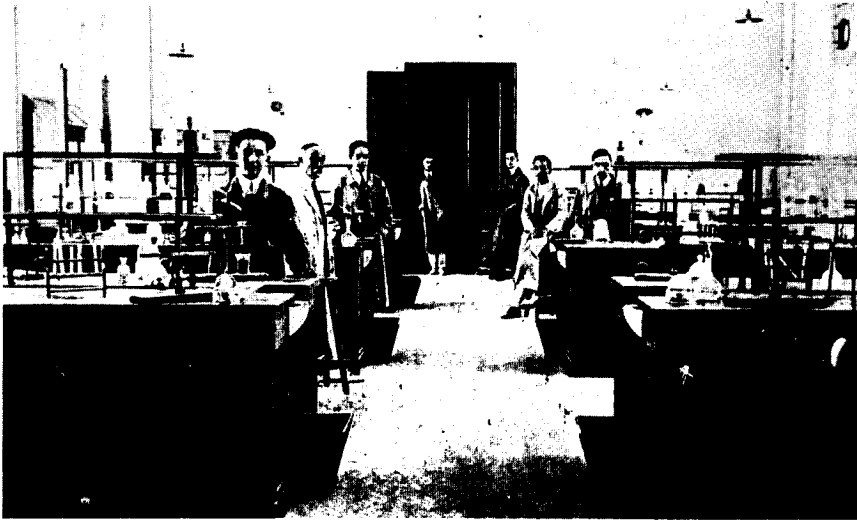

Ό Κ. Ζέγγελης στὸ Ἔργαστήριό του, ἴσως τοῦ Πολυτεχνείου, ὅταν ὑπηρετοῦσε σὰν Καθηγητὴς τῆς Μεταλλουργίας. (Φωτογραφία τοῦ 1900, παρεχωρήθη ὁμοίως παρὰ τῆς κυρίας Στασινοπούλου).

Στὸ Ἐργαστήριο Φυσικοχημείας καὶ συγχρόνως Ἐργαστήριον Αἰθερίων Ἐλαίων, ὅπου ἐργαζόμενον τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919. (Φωτογραφία Ι. Κανδήλη).

Τὸ Ἐργαστήριον τῶν βοηθῶν τῆς Ἀνοργάνου Χημείας ὅπου ἐργάστηκα ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον 1919 μέχρι καὶ τὸ 1924. (Φωτογραφία Ι. Κανδήλη).

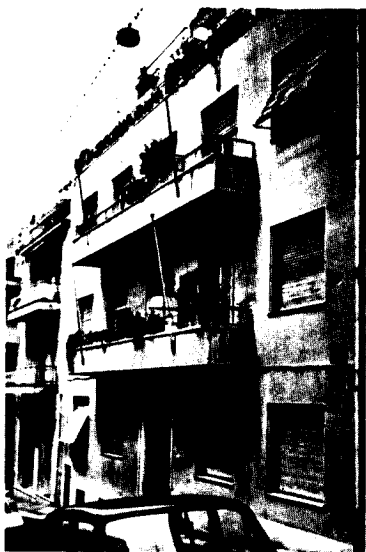
Ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν ἀσκήσεων τῶν φοιτητῶν στὴν Ποσοτικὴ Ἀνάλυση. Τὸ μικρὸ Ἐργαστήριο τῶν βοηθῶν βρισκόταν στὸ βάθος δεξιὰ, ἀμέσως μετὰ τὴν πόρτα, καὶ τοῦ ἐπιμελητῆ Οἰκονομοπούλου ἀριστερά, ἀπέναντί του. Στὴν παραστάδα τῆς πόρτας, στὸ βάθος, στέκονται ἀριστερὰ ὁ ἐπιμελητὴς Ν. Οἰκονομόπουλος καὶ δεξιὰ ὁ φοιτητὴς Θ. Τσατσᾶς. Στὴν αἴθουσα διακρίνονται, ἀπ' τὰ ἀριστερὰ: Π. Παναγιώτου φοιτητῆς, Ἰατρόπουλος κλητῆρας, Π. Ζούκιος φοιτητῆς, Κ. Μακρῆς κλητῆρας, Β. Κυριαζόπουλος φοιτητῆς. (Φωτογραφία τοῦ 1923).

Ὁ Καθηγητὴς Ζέγγελης ἐξετάζει πτυχιακὰ, στὴν Ἀνόργανο Χημεία, τὴν Δ/δα Ζωὴ Π. Μελλᾶ (μετέπειτα κυρία Γ. Ἰωαννίδη), στὴν αἴθουσα τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς. (Φωτογραφία Ι. Κανδήλη, παρμένει λαθραῖα, παρὰ τὴ σχετικὴ ἀπαγόρευση).

Τὸ ιδιαίτερο γραφεῖο τοῦ καθηγητῆ Κ. Ζέγγελη. (Φωτογραφία τοῦ 1923).

Τὸ προσωπικὸ ἐργαστήριο τοῦ καθηγητῆ Κ. Ζέγγελη. (Φωτογραφία τοῦ 1923).

Ὁ Καθηγητὴς Ζέγγελης, πιστὸ μέλος τῆς Ἐνώσεως Ἑλλ. Χημικῶν, δίνει τὸ παρὸν σ' ὅλες τὶς μεγάλες ἐκδηλώσεις τῆς. Ἀναμνηστικὴ φωτογραφία ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τοῦ πρώτου ἐντευκτηρίου τῆς (ὁδὸς Κάνιγγος 10) κατὰ τὴν 17ην Ἰανουαρίου 1937. Διακρίνεται καθιστὸς μεταξὺ τῶν τότε Ὑπουργῶν Λογοθέτη τῆς Δικαιοσύνης (ἀριστερὰ) καὶ Κωνσ. Μπουρμπούλη τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου (δεξιὰ). Στὶς πρώτες σειρὲς διακρίνονται οἱ Κ. Δόσιος, Καθηγητὴς Σπ. Γαλανός, Ἀν. Κώνστας, Καθηγητὴς Γ. Γεωργαλάς, Ι. Κανδῆλης καὶ ἄλλοι. (Φωτογραφία ἐκ τοῦ ἀρχείου Ι. Κανδῆλη).

Τὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Δημοκρίτου 19 ὅπου ἔζησε τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ πέθανε ὁ Καθηγητὴς Κ. Ζέγγελης. (Φωτογραφία Ι. Κανδῆλη).

Τελική παλὰ διὰ τῶν γεννηθῶν δ' ἄφεκα.
 (ὕψα) 2^α
 Τελ. 1/2) Περὶ ἁγίων, ἰσοπέδων ἰσοπεδίων
 βίαν ταύτην ἐν τῷ ἀποδείξει τῷ π. β. β. β.
 1) Περὶ τῶν ἀποδείξεων τῶν ἀποδείξεων
 αὐτῶν τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 2) Περὶ τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 Τελ. 3^α
 1) Περὶ τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 2) Περὶ τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 3) Περὶ τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 4) Περὶ τῶν ἀποδείξεων ἀποδείξεων
 Τελ. 3^α

Αὐτόγραφο τοῦ Ζέγγελη. Εἶναι τὰ θέματα γιὰ τὶς ἐξετάσεις τῶν φοιτητῶν ποὺ τὰ ἐτοίμαζε ἀποβραδίς, μόνος του. (Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Καθηγητῆ κ. Ἐλευθ. Στάθη).

Συνέδριον τοῦ 1938. Χημικά Χρονικά, ἔτος Γ' 1938 (τμήμα Πρακτικῶν Συνεδρίου), σ. 379.

8. *Περὶ κολλοειδοῦς ρηνίου καὶ τῶν καταλυτικῶν αὐτοῦ ιδιοτήτων* (ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς κ. Αἰκ. Στάθη). Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Χημικά Χρονικά, ἔτος Ε' 1940, σ. 1 (πλήρες κείμενον).

9. *Εἶναι δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἑνδατομικῆς ἐνεργείας;* Ἄρθρον. Χημικά Χρονικά, ἔτος Ε' 1940, σ. 23.

Π Η Γ Ε Σ

Τὸ κεφάλαιον αὐτό, ἀφιερωμένο στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἀείμνηστου Καθηγητῆ Κωνστ. Δ. Ζέγγελη, τὸ ἔγραψα μετὰ βία καὶ ἀποδοτικῶς ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὴν πρώτη γνωριμία μου μαζί του καὶ κατόπιν τὴν φιλία μετὰ τὴν ὁποία Ἐκεῖνος μετὰ ἐτίμησε. Ἀποτελεῖ συμπλήρωσις καὶ βελτίωσις τοῦ ἀρθροῦ ποὺ δημοσίευσα γιὰ τὸ ἴδιον θέμα καὶ ἀφιέρωσα σ' αὐτόν, μετὰ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὰ 50 χρόνια ζωῆς καὶ δράσεως τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν. Τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν μορφήν του, καταχωρήθηκε στὰ «Χημικά Χρονικά, Γεν. Ἐκδοσις» τοῦ ἔτους 1972 (τεῦχος 7 - 8, σ. 175 - 182). Τὶς ἀναμνήσεις καὶ τὰ περιστατικὰ ποὺ ἀναφέρω τὰ συμπλήρωσαν καὶ οἱ διηγήσεις ἀγαπητῶν φίλων, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ, ὅπως κι' ἐγώ, συνδέθηκα στενὰ κατὰ τὰ παλιότερα χρόνια μετὰ τὸν μεγάλο αὐτὸν εὐπατρίδη καὶ ἐπιστήμονα. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν συνεργατῶν του καὶ ἀργότερα διάδοχός του στὴν ἔδρα τῆς Ἀνοργάνου Χημείας, Καθηγητῆς κ. Ἐλευθ. Στάθης.

Βοηθητικὰς ἀκόμα πηγὰς ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς:

Ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν. Τεῦχος πανηγυρικῶν ἐκδοθῆν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 40ετίας ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως ὡς διδάκτορος τοῦ κ. Κ. Ζέγγελη. Ἐξεδόθη παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς διατελεσάντων μαθητῶν του. Ἀθῆναι 1931.

Ζέγγελης, Ματθαίουποῦλος — Δύο ἄνθρωποι, ἓνα ἔργον. Ὁμιλία τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Βάρβογλη, γενομένη τὸ ἑσπέρας τῆς 6ης Μαρτίου 1974 εἰς τὸ Ἴδρυμα Εὐγενίδου, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὀργανουμένων παρὰ τῆς Ἑνώσεως Ἑλλ. Χημικῶν. «Χημικά Χρονικά, Γεν. Ἐκδοσις» Τόμος 39 (1974), σ. 100 - 106.

«Χημικά Χρονικά»: ἔτων 1936 - 1940. Διάφορα δημοσιεύματα Κ. Ζέγγελη καὶ ἀνακοινώσεις γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ κίνησιν τοῦ χημικοῦ κλάδου κατὰ τὰ ἀντίστοιχα χρόνια.

Ἑνωσις Ἑλλήνων Χημικῶν 50 χρόνια ζωῆς καὶ δράσεως (7 Ἰουλίου 1924 - 6 Ἰουλίου 1974). Πανηγυρικῶν τεῦχος. Ὑπὸ Ἰω. Δ. Κανδῆλη. Ἀθῆναι 1974.

